

ЧЕРНІГІВСЬКІ КОРЕСПОНДЕНТИ Д. ЯВОРНИЦЬКОГО

Подвижницька праця багатьох репрезентантів свідомої української інтелігенції кін. XIX — поч. XX ст., завдяки якій було збережено ядро національної культури, здобула висвітлення у приватному листуванні, в якому відчувається неповторний дух людського спілкування, творчих та дружніх взаємозв'язків. Міцна дружба й творчі стосунки пов'язували відомого українського дослідника запорозького козацтва Дмитра Яворницького (1855—1940) з багатьма діячами Чернігівщини.¹ З багатющого листування вченого ми вибрали листи лише трьох його чернігівських кореспондентів — письменника Б. Грінченка (1863—1910), громадського діяча І. Шрага (1847—1919) і представників відомої родини меценатів Тарновських — В. В. Тарновського (молодшого; 1837—1899), його дружини і сина.

Найбільшою інтенсивністю відзначається листування Д. Яворницького з Б. Грінченком (16 листів; 1900—1905). 9 листів були опубліковані раніше.² Тут подаємо ще 7 «нових» листів Б. Грінченка до Д. Яворницького, що охоплюють київський період життя та діяльності Бориса Дмитровича (1902—1905), коли він цілком віддався праці над словником української мови. У цій справі йому вельми прислужився Д. Яворницький, про що йдеться у листах. Окрім того, Д. Яворницький допомагав Б. Грінченкові також в упорядкуванні каталога музею старожитностей В. В. Тарновського.

Атмосфера качанівського «Едему», історія славнозвісної колекції української старовини, творчі плани качанівського гуртка знайшли відображення у листах представників родини Тарновських: Василя Васильовича Тарновського,³ його дружини Софії Василівни та їх сина Василя. Останнім часом з'явилися цікаві публікації фахівців і спогади нащадків цієї родини, присвячені Тарновським.⁴ Проте листи, що пропонуються у цій публікації, доповнюють вже відоме, висвітлюють минуле життя «зсередини», людські смаки, уподобання, характери, дрібні, на перший погляд, деталі, з яких складається багатокольорова «мозаїка» тогочасного життя.

У листах І. Л. Шрага міститься цінна інформація про громадське життя Чернігова (шевченківські свята) й загальноукраїнські заходи (святкування ювілею М. Лисенка) тощо.

Всі листи, що тут подаються, є оригінальними й зберігаються в особовому фонді академіка Д. Яворницького в Дніпропетровському історичному музеї. Листи публікуються мовою оригіналу із збереженням їх стилістики й орфографії.

Джерела та література:

- 1 Епістолярна спадщина академіка Д. І. Яворницького: Каталог музейної колекції. — Дніпропетровськ, 1992. — С. 222.
- 2 Листи Бориса Грінченка до Дмитра Яворницького / Підгот. текстів і прим. Ю. А. Мицика та С. В. Абросимової // Слово і час. — 1993. — № 12. — С. 9—15.
- 3 Лист В. В. Тарновського до Д. І. Яворницького від 28.XI.1887 р. (у даній публікації під № 1) вже був опублікований раніше, див.: Абросимова С. Яворницький та його доба у листах сучасників // Хроніка—2000. — 1993. — № 3—4 (5—6). — С. 151.
- 4 Див. публікації про Тарновських та їх масток Качанівку в альманасі Хроніка-2000. — 1996. — № 16. С. 132—190; № 19—20. — 1997. — С. 88—238.

ЛИСТИ ВІДОМИХ ЧЕРНІГІВЦІВ ДО Д. ЯВОРНИЦЬКОГО.

1.

Лист В. В. Тарновського (II) до Д. Яворницького.

23.XI.1887.

Качанівка-С.-Петербург

Коханий мій земляче, Дмитрій Іванович!

З того часу як ми попрощались з Вами біля Чортотомльської Січі,¹ про Вас не було некої чуткі. Де² Зи і що з Вами? Тільки і чув, що з Вами спіткалась якась не-приятність по службі.² Добре що так кончилось. А треба б було сего діла інспектору³ не дарувать. Щоб він на мороз ус....., очкур перервався, кобила утєкла и руки поклєкли!

Після того як бачились ми з Вами, я багато де чоґо добув із старовини. Новицький,⁴ нехай ему легенько згадається, прислав дещо из Єкатеринослава і якийсь жидюґа, из Єкатеринослава же, мені привіз і я купив у его ориґінальнїшу запорожську шаблю, якій у мене і не було ще. Лазаревський⁵ в Київі дуже багато доповнив мою колекцію автоґрафів. Не забувайте про универсал Калнишевського⁶ и не загубіть.

Кінчайте швидче Ваших запорожців. Дуже хочеться їх бачить. Гроші Вам переведени з Києва 1000 р.⁷ Мабуть Ви вже їх получили.

Кланяйтесь Хомі і не забувайте щиро прихильного до Вас
Вас. Тарновського.

P. S. Незабаром побачимся у Петроболотці⁸ і тоді багато де о чім поміркуюем.

ДІМ, Арх-21328.

2.

Телеґрама В. В. Тарновського (II) до Д. Яворницького.

20.X.1890.

Київ—С.-Петербург

Дарохранительницу прошу оставить за мной. Известите. Вышлю деньги. Поля¹ вещи желаю купить, но нужно выдать.

Тарновский.

ДІМ, Арх-21330.

3.

Лист В. В. Тарновського (III) до Д. Яворницького.

4.09.1887.

(Київ)—С.-Петербург

Владимирский кадетский корпус.

4 сентября 1887 года.

Многоуважаемый Дмитрий Иванович!

Выбрал свободную минуту, чтобы Вам написать словечко. После Вашего отъезда из Качановки продолжались наши прогулки вечерние, но потому, как учитель поссорился с Хомой Федоровичем, они прекратились, а потом я один гулял с компанией.

Экзамены я выдержал, что доставило большую радость родителям. Хома Федорович написал несколько портретов и порядочно заработал.

В последний день перед моим отъездом вся компания [сошлась]: гувернантки, Хома, Архип Петрович, Перус. Ваня и я; варили кашу, в лесу вечером, порядочно выпили и возвратились поздно. Учитель мой наживал себе по обыкновению **золотоху**, да и я таки не промахнулся.

Память о Вас осталась всей Качановке и часто вспоминали вечером: а жалко что нет кошевого.

Теперь я усиленно занимаюсь и нет времени много писать. Поклонитесь Хоме Федоровичу. Буду ему писать, коли время будет.

Целую и кланяюсь Вам. Не забывайте искренно любящего и преданного Вам козака

Вас. Тарновского.

Не пишите мне ничего такого (золотушного), бо у нас иногда читают письма.

Мой адрес: Владимирский Киевский кадетский корпус. Кадету 3 роты Василию Тарновскому 2-му.

ДІМ, Арх-21329.

4.

Лист С. В. Тарновської до Д. Яворницького

11. IX.1888.

Київ – С.-Петербург

Письмо Ваше, уважаемый Дмитрий Иванович, сейчас пересланное из Качановки в Киев, получила и тотчас вооружаюсь не мечом, а пером, чтобы не оставлять Вас долго в неизвестности.

Начнем по пунктам: относительно Боплана¹ — не может еще быть речи о печатании. Я не нашла тут его и не могла перевести, а предполагаю, бывши в Петербурге, взять у Стасова,² и там же заняться делом.

Относительно же портрета Тараса,³ то Василий Вас[ильевич] говорит, что находящийся в его коллекции портрет писан с фотографии и Репину⁴ не годится писать с него, пусть лучше возьмет хорошую фотографию и создает со свойственным ему мастерством изображение, достойное его гениального таланта.

Что же касается фотографа Барщевского⁵ — то Василий Васильевич ему телеграфировал в Ярославль и не получил ответа. Если адрес его Вам известен, сообщите что Вас[илий] Вас[ильевич] просит его приехать к 20 сент[ября] или как ему удобно, несколькими днями позже, известив предварительно о дне приезда.

Если теперь и не приступим к изданию древностей, то во всяком случае Вас[илий] Вас[ильевич] желает иметь их снимки.

Мы скоро будем в Петербурге, вероятно в конце октября или в начале ноября.

Что Вам сказать о себе? У нас теперь настоящее лето, солнце греет как в июле. В Качановке по обыкновению перебивало немало народу: был иностранец Морган, интересующийся историей Украины, остался очарован Кач[ановкой] и гетманским гостеприимством (как он выразился). Был чех, писатель Томек. Словом, музей приобретает славу. Были и наши профессора из Одессы и Москвы. Вот Вам требуемые ответы на Ваши вопросы. Остается передать поклон от всех обитателей Кач[ановки] и пожелать Вам полного успеха во всем.

Уважающая Вас С. Тарновская.

Вас[илий] Вас[ильевич] беспокоится о знамени, отчего до сих пор не высылаете?

ДІМ, Арх-21331.

5

Лист І. Л. Шрага до Д. Яворницького

30 березоля 1901 р.

Чернігів — Москва

Високоповажаний Дмитро Івановичу!

Складаю Вам щиру, сердешну подяку за Ваш дорогий для мене подарунок; коли дїстав його, зараз послав Вам свою подяку, але не певний, що Ви її одержали, бо Ви тоді їздили по різних містах. Ще раз сердешно дякую за Вашу ласкавість.

Здоровлю Вас з Великодними святами і щирим серцем бажаю усіого Вам найкращого.

З великим задоволенням чув, що заборона Вашої лекції матиме свої наслідки; можна буде скласти щиру подяку гр/афині/ Уваровій, коли вона посуне сю справу у бажаному напрямі.

Наше «начальство» зовсім заказилося: хотіли ми поставити «вечір», присвячений пам'яті Тараса, склали програму, в яку завели, між іншого, деякі поезії з Кобзаря, а також читання: з Куліша² «Чого стоїть Шевченко, яко поет народний» і Єфименкової³ «Пам'яті Шевченка» з «Журнала для всіх». Як Вам відомо, «співати» можна з дозволу губернатора, а «читати» теж з його дозволу, але ще за згодою попечителя. Губернатор послав програму до попечителя; довгий час чекали на відповідь, я був у Києві і пішов до правителя канцелярії попечителя довідатися, чи хутко буде дозвіл; на моє запитання він відповів, що попечитель «отклонил ходатайство», і далі, побачивши, що таке «отклонение» мене здивувало, пояснив: «Ваш губернатор сделал странное представление, пишет, что затрудняется разрешить».

І торік, і позаторік були у Чернігові вечори, присвячені пам'яті Шевченка, а Російська Держава стоїть нерухомо і досі, чого вони тепер лякаються, невідомо. Був якось вечір, на користь учнів городських шкіл, і в програмі було юмористичне українське оповідання, яке мав читати цілком «благонадежний» чоловік — оповідання се було заборонене.

Тепер подана до губернатора програма Шевч. вечіра, виключно співи; «вечір» бажали дати на Великодніх святах; відповіді досі нема. Ледві дозволили отслужити панахиду, хоч і тут нашкодили: панахиду було визначено на 25 лютого, а дозвіл надрукували об'яву у «Губ. ведомостях» дали 24 у вечері, через що мало хто і знав про панахиду.

Бувайте ж здорові, вельмишановний Дмитро Івановичу, з великим поважанням щиро Вас шануючий.

І. Шраг.

ДІМ, Арх-21501.

6

Лист І. Л. Шрага до Д. Яворницького.

20 квітня 1903 р.

Чернігів — Нікополь

Високоповажаний і вельми шановний Дмитро Івановичу!

Звертаюся до Вас з великою прозьбою — запоможіть, будьте ласкави, в справі святкування ювілею М. В. Лисенка;¹ докладні звістки про ювілей подано у 3-ій книжці «Киев. старины»; бажано подати Миколі Виталевичу «національ [ний] дарунок»; на сей дарунок, як Вам відомо, збирають гроши (Кіев. стар., 4 кн., докум., изв. и замет-

ки, ст. 41), і от тут Ви можете зробити велику заповогу: Ви знаєте чимало панів по Катеринославщині і Полтавщині, — покористуйтеся своїм впливом на них, що б і вони дали гроши на дарунок Лисенкові.

Турбую Вас сим листом, бо певний, що Ви охоче зробите усе можливе. Ювілей мають святкувати в осени, мабуть у септєбрі.

Разом з жінкою щиро Вас вітаємо. Усіого найкращого!
Сердешно Вас поважаючи і щиро прихильний
І. Шраг.

ДІМ, Арх-21500.

7.

Лист І. Л. Шрага до Д. Яворницького.

[1902—1903].

[Москва] — [Москва]

Дуже жалкую, вельмишановний Дмитро Івановичу, жалкую особливо через те, що Ви знов занедужали. Завтра заїду до Вас.

Щиро Вас поважаючи
І. Шраг.

ДІМ, Арх-21486.

8.

Листи Б. Д. Грінченка до Д. Яворницького.

[2.07.1902]

[Київ] — Камишна Полтав. губ.

Високоповажаний Добродію Дмитре Івановичу!

Бачившись я з Євгеном Харламповичем,¹ довідався, що Ви вже не думаєте (як казали мені в Чернігові) сами друкувати свої від народу позаписувані слова, а хотіли б оддати їх до словаря. Радіючи з сього Вашого заміру, дуже прошу прислати той Ваш коштовний матеріал і прислати яко мога швидче, щоб я поспів повставляти слова в ті літери, які вже зредактував до переписування. Чув, що нова Ваша повість має бути дуже гарна, і вельми зрадів. Чи Ви вже її дописали?

Мені треба послати Вам книгу, та мені сказали, що може вже Вас там і нема, куди я оце посилаю листа. Через те спинюся до Вашої відповіді.

Як ся маєте та що поробляєте? Простіть, як пишу так нашвидку: заклопотаний дуже словарною роботою та коректою оповіданнів Г. Барвінок.²

З правдивою повагою Ваш Б. Грінченко.

ДІМ, Арх-11756.

9.

28.08.1902.

Київ — Олександрівськ

Вельми поважаний Дмитро Івановичу!

Відібрав Вашого листа і поспішаюся відповісти, щоб Ви не виїхали ще з Олександрійського. Будьте ласкаві, присилайте слова до словаря. Берігтиму їх як ока і верну цілими, а користуватися їх буду так, як Ви наказуєте. Заздалегідь дякую за їх, а писатиму про инше трохи згодом.

Ваш Б. Грінченко.

Адр[реса]: Кадетский пер[еулок], д. № 8, кв. 6.

ДІМ, Арх-11761.

10.

30.04.1903

Київ — Катеринослав

Вельми поважний Дмитре Івановичу!

Ваш лист надав мені трохи жалю. Діло, на яке Ви кличете мене,¹ дуже мені цікаве й любе, вельми хотів би коло його походити, — пособив би й добрій справі, а ще більше навчився б сам, а надто, працюючи з Вами, — від Вас. Одначе всі ці «солідкі» бажання — марні. Я закликаний робити словарь до 1.XI.1904, відбіраю щомісяцьову плату і ввесь час до показаного терміну належить не мені, а словареві. Та хоч би редакція «К[иевской] Ст[арины]» і згодилась одпустити мене на 3—4 місяці (хоч сього й не може бути), то я сам, знаючи як стоїть справа, не міг би собі дозволити сього. З словарем стільки роботи, що я в голову захожу, як думаю про то, що я мушу вспіти на згаданий термін. А мушу, бо 1 січня 1905 термін конкурсний в Академії. Оттак як бачите! Дуже, дуже дякую за ласкаві запросини, але мушу зректися. А хотів би й з Вами побачитися і багато про що поговорити. Дак Ви таки викинули Вашу повість?² Чом же не дасте до друку? А я нічого не пишу беллетристичного: словарь іззів беллетристику.

З Ваших материялів лексичних користуюся (не бійтесь, що загинуть, — будуть у Вас цілі!); чимало цікавого добуваю.

Щиро до Вас прихильний Б. Грінченко.

1903.IV.30. з Київа.

Жінка дякує за привітання й кланяється.

ДІМ, Арх-11759.

11.

14.05.1903.

Київ—Павлоград Катеринослав. губ

Вельмишановний Дмитре Івановичу!

От же таки й не знаю кого Вам порадити на се діло. Бо кого я знаю, то знаєте Ви — Милорадовича,¹ наприклад] (автор відомих етнографічних праць). Я його особисто знаю і не знаю чи схотів би він, а кажу тільки через його роботи друковані. От так я й нічого путящого Вам не скажу.

Спасибі Вам за добре слово про мої повісті. Не знаю тільки, чоґо се Ви на себе реместуєте. Краще присилайте швидче Вашу повість,² до «Киев[скої] старини» та як надрукують, то будемо читати. Досі я ні д. Науменка,² ні д. Чикаленка не бачив, але побачу в неділю (18-го), — тоді й перекажу їм Ваші слова. На Вашу попередню повість було дві мої рецензійки — одна в «Літературно-Науковому Вістнику», а друга в «Волыни» — чи траплялись Вам? Питаюся за їх через те, що там я зауважив дві помилки в Вашій прегарній народній мові [а], ви не вживаєте вокатива, б). датив у Вас на «у, ю», а не на «ові, еві»] і хотів би спитатися, — через що Ви так пишете? Мені се цікаво з погляду такого: чи се Ви серед народу не чули таких форм, чи се просто вплив літературної мови? Мабуть останнє?

Щиро вітаю Вас, мої дякують за привітання й кланяються.

Ваш Б. Грінченко.

ДІМ, Арх-11758.

12.

14.05.1904

Київ — Катеринослав

Вельмишановний добродію Дмитре Івановичу!

Коли не помиляюся, то за друкований аркуш (16 боків) етнографічних матеріалів одержував я 15 карб., коректувати мусив сам, за покажчики наприкінці «Из уст народа» заплачено по 20 р. за аркуш. Відбитки окремою книгою робив я своїм коштом.

З великою шанобою Б. Грінченко.

ДІМ, Арх-11756.

13.

16.02.1905

Київ — Катеринослав

Вельмишановний добродію Дмитре Івановичу!

Вибачайте, будьте ласкаві, що забарився відслати Вам Ваш матеріял лексичний: наготований до відсилання він лежав, а я собі думав, що вже одіслав... За останні часи стільки клопоту навкруг, що ніяк не впораешся...

Дуже та й дуже дякую Вам за коштовний матеріял: з дуже невеличкими винятками, він увесь пішов до словаря. Словарь же тепер в Академії і там уже його й розглядає окрема комісія.

З великою шанобою Б. Грінченко.

Будьте ласкаві сповістіть мене, як одержите се, щоб я певний був, що матеріял уже у Вас.

ДІМ, Арх-11755.

14.

11.03.1905.

Київ — Катеринослав

Вельмишановний Дмитре Івановичу!

Вибачайте, що відповіді досі не прислав. Тепер у Києві цензор инший — Сидоров, дуже лютий і дурний. Ліпше, може, було б, як би Ви подались просто до Петербургу. Наліпіть на друкований примірник марку за 60 к., напишіть на йому: «Адрес для возвращения рукописи»... такий-то, а тоді й пошліть без ніякого паперу в «Санкт-Петербургский цензурный комитет»; коли ж конче хочете до Києва, то адреса: «Киев, г. Киевскому отдельному цензору».

Будьте ласкаві, напишіть, чи Ви вже одержали Ваші лексичні матеріяли, що були в мене?

З великою шанобою Б. Грінченко.

ДІМ, Арх-11754.

ПРИМІТКИ.

1.

1 887 р. Д. Яворницький разом з В. В. Тарновським подорожували місцями колишньої Запорозької Січі та дніпровими порогами. Про це див.: Яворницький Дмитро. В. В. Тарновський (Підгот. тексту до друку та прим. С. П. Папети // Хроніка — 2000. — 1996. — № 16. — С. 139—172.

2 У червні 1887 р. Д. Яворницького, як неблагонадійного, було звільнено з викладацької роботи. Але невдовзі завдяки заступництву впливових осіб його знову поновлюють на роботі.

3 Йдеться про попечителя С.-Петербурзького учбового округу І. П. Новикова.

- 4 Новицький Я. П. (1847—1925) — український фольклорист, етнограф, історик, краєзнавець, педагог, мешкав в Олександрівську (нині — Запоріжжя),
- 5 Лазаревський О. М. (1834—1902) — український історик Гетьманщини.
- 6 Калнишевський П. І. (1690—1803) — останній кошовий отаман Запорозької Січі (1762, 1765—1775).
- 7 Ці гроші були позичені Д. Яворницьким на видання книги «Запорожжє в остатках старини и преданиях народа» (СПб.,
- 8 Йдеться про Петербург.

2.

- 1 Поль О. М. (1832—1890) — катеринославський колекціонер, краєзнавець, сприяв розвиткові гірничої справи у Криворіжжі; колекція старовини О. М. Поля стала основою для створення музею його імені у Катеринославі.

3.

- 1 Бондаренко Х. Ф. — художник і фотограф, друг Д. Яворницького.

4.

- 1 Мається на увазі книга «Описание Украины» французького військового інженера, письменника-мемуариста і вченого Гійома Левассера де Боплана (1600—1673), який керував будівництвом фортець на Півдні України. Качанівський «гурток» знаходився біля перекладу та видання цієї книги, що вперше була опублікована у 1650 р.
- 2 Стасов В. В. (1824—1906) — російський мистецтвознавець, історик культури, художній та музичний критик, почесний член Петербурзької АН.
- 3 Шевченко Т. Г. (1814—1861) — великий український поет.
- 4 Рєпін І. Ю. (1844—1930) — видатний живописець.
- 5 Барщевський І. Ф. (1851—1948) — талановитий фотограф Академії Мистецтв (з 1882), музейний діяч, чл.-кор. Московського археологічного товариства.

5.

- 1 Уварова П. С. (1840—1924) — графиня, голова Московського археологічного товариства.
- 2 Куліш П. О. (1819—1897) — український поет, прозаїк, перекладач, критик, громадський діяч.
- 3 Єфіменко О. Я. (1848—1918) — видатний історик України, дружина історика П. Єфіменка.

6.

- 1 Лисенко М. В. (1842—1912) — видатний український композитор.

8.

- 1 Чикаленко С. Х. (1861—1929) — український громадський діяч, літератор, меценат, видавець української щоденної газети «Рада».
- 2 Барвінок Ганна (псевд. Олександри Кудішевої, народ. Білозерської, 1828—1911) — українська письменниця, дружина П. О. Куліша.

10

- 1 Д. Яворницький запрошував Б. Грінченка взяти участь у комплексній експедиції по дослідженню Катеринославщини у зв'язку з підготовкою до XIII археологічного з'їзду, що мав відбутися з 1905 р. у Катеринославі.
- 2 Йдеться про повість Д. Яворницького «За чужий гріх» (Катеринослав, 1907).

11

- 1 Милорадович Василь (1846—1911) — фольклорист і етнограф.
- 2 Науменко В. П. (1852—1919) — український літературознавець, історик, журналіст, видавець, громадський діяч, з 1893 р. — редактор часопису «Киевская старина».
- 3 Див.: Вольнь. — 1901. № 4.

